

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ,
ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

**ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з навчальної дисципліни
«ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ»**

для здобувачів вищої освіти спеціальності
281 «Публічне управління та адміністрування»
першого (бакалаврського) освітнього рівня
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»

Київ – 2023

Бондарук Т. Г., Ковернінська Ю. В. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»: методичні рекомендації. Київ: НАСОА, 2023. 49 с.

Укладачі:

Бондарук Т. Г., завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, доктор економічних наук, професор.

Ковернінська Ю. В. доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, кандидат економічних наук, доцент.

Рецензенти:

Пилипенко О. І., доктор економічних наук, доцент, декан обліково-статистичного факультету НАСОА.

Шульга С. В., доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та фінансово-економічної роботи НАСОА.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Протокол від «12» вересня 2023 року №2

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОА

Протокол від «22» вересня 2023 року №2

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування» і спрямований на допомогу здобувачам у засвоєнні необхідних теоретичних знань. Містить інформацію з тем курсу, що орієнтовані на здобуття компетентностей, необхідних в подальшій професійній діяльності.

© Бондарук Т.Г.,
Ковернінська Ю.В.
Київ: НАСОА, 2023.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади функціонування та розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації.....	5
Тема 1. Місцеве самоврядування як складова публічного управління в умовах децентралізації.....	5
Тема 2. Історичні аспекти становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.....	10
Тема 3. Організаційно-інституційна основа місцевого самоврядування.....	13
Змістовий модуль 2. Основи теорії місцевих фінансів та фінансове забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації	19
Тема 4. Місцеві фінанси, їх сутність, склад і роль в умовах децентралізації.....	19
Тема 5. Фінансова політика місцевих органів влади.....	21
Тема 6. Місцеві бюджети у формуванні фінансового базису місцевого самоврядування.....	24
Тема 7. Цільові фонди місцевого самоврядування.....	30
Тема 8. Фінансове вирівнювання та бюджетне регулювання.....	34
Тема 9. Управління фінансами і фінансовий контроль на місцевому рівні.....	37
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43

ВСТУП

Конспект лекцій навчальної дисципліни «Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування» включає дев'ять тем, які дозволяють досягнути мети вивчення даної дисципліни.

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає в отриманні знань з теорії розвитку місцевого самоврядування і децентралізації та їх фінансового підґрунтя, основ їх управління виходячи із розмежування функцій і повноважень державних та місцевих органів влади та набутті здобувачами навичок практичного застосування одержаних знань при здійсненні управлінської діяльності.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- засвоєння теоретичних основ розвитку місцевого самоврядування та децентралізації;
- розуміння засад міжбюджетних взаємовідносин й принципів побудови місцевих бюджетів;
- формування теоретичних і практичних знань щодо методів і джерел формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації та напрямів і форм фінансування видатків органів місцевого самоврядування;
- розуміння засад формування та використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ТЕМА 1. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

План

1. Місцеве самоврядування як складовий елемент публічного управління.
2. Поняття, ознаки, завдання та функції місцевого самоврядування.
3. Принципи місцевого самоврядування.
4. Децентралізація: сутність та базові аспекти здійснення.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, місцеве самоврядування в Україні, концепція (теорія) місцевого самоврядування, модель муніципального управління, децентралізація, політична децентралізація, адміністративна децентралізація, фіскальна децентралізація.

Розвиток суспільства суттєво залежить від ефективності публічного управління і від його збалансованого поєднання з іншими видами управління. **Публічне управління** передбачає систематично здійснюваний цілеспрямований вплив держави на суспільну систему (окремі її ланки), на стан і розвиток суспільних процесів, на свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою реалізації державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, в інтересах оптимального функціонування та розвитку держави.

Складовими єдиного процесу публічного управління суспільними справами є *державне управління* та *місцеве самоврядування*. З погляду

співвідношення і взаємозв'язку державного управління та місцевого самоврядування існують три теоретичні концепції: *державницька; громадівська; дуалістична*. В основу розуміння місцевого самоврядування в Україні покладена дуалістична концепція. Вона означає, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиного державного механізму, а представляють окрему форму публічного управління, проте вони тісно пов'язані з державою.

Європейська хартія про місцеве самоврядування, ратифікована Верховною Радою України, визначає *місцеве самоврядування* як право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи у межах закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на **принципах**: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Відобразити характер місцевого самоврядування найкраще всього

допоможе *перелік ознак*: має децентралізований управлінський характер, оскільки не передбачає наявності ієрархічної структури; здійснює публічну владу на певній територіальній одиниці з метою прийняття та реалізації рішень місцевого характеру; є інститутом народовладдя, що забезпечує реалізацію питань місцевого значення самим суб'єктом самоврядування; здійснюються обраними представниками населення, що мешкає на певній території; є самостійним інститутом, що організаційно відокремлений від державних структур і має недержавний характер; несе відповідальність за свою діяльність перед населенням і державою у разі невиконання чи порушення повноважень.

Основні завдання місцевого самоврядування є:

- зміцнення засад конституційного ладу України;
- забезпечення реалізації конституційних прав людини і громадянина;
- створення умов для забезпечення життєво важливих потреб та законних інтересів населення;
- розвиток місцевої демократії.

Відповідно до цих завдань визначаються і ***функції місцевого самоврядування:***

- залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення;
- володіння, використання та управління комунальною власністю;
- забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території;
- надання соціальних послуг населенню;
- забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян;
- соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян;
- захист прав місцевого самоврядування.

Функції місцевого самоврядування отримали юридичне закріплення в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» у вигляді предметів

відання органів місцевого самоврядування (ст. 27-29).

За сферами діяльності вирізняють такі функції: залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення; управління комунальною власністю; забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території; надання соціальних послуг населенню; забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян; соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян; зовнішньоекономічну; природоохоронну; регулювання земельних відносин; облікову; дозвільно-реєстраційну; інформаційну. **За формами діяльності виокремлюють:** нормотворчу, установчу, контрольну, правоохоронну функції.

Реальне здійснення публічного управління постає як органічне переплетіння централізації та децентралізації. Роль децентралізації постійно підсилюється, що становить загальну закономірність раціонального, конструктивного й ефективного управління. В Україні застосовується метод децентралізації влади на основі місцевого самоврядування. Децентралізація публічного управління здійснюється шляхом запровадження елементів місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіальних одиниць.

Новим вектором розвитку місцевого самоврядування в Україні після схвалення Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі Концепція), було визначено децентралізацію влади. Вона передбачає децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебувають у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

Термін «децентралізація» походить від англійського «decentralization», є протилежним централізації «centralization», і означає відміну централізованого керівництва, делегування повноважень на нижчий рівень управління.

В «Енциклопедії державного управління» **децентралізація** визначена як спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є порівняно незалежними від неї, є складним, комплексним явищем у правовій, демократичній державі, яке полягає в передачі центральними органами державної влади певного обсягу владних повноважень суб'єктам управління нижчого рівня, що мають необхідні права, обов'язки та ресурси. Основна ідея децентралізації полягає в тому, щоб передати місцевим громадам ті функції, які не можуть виконуватися центральними органами влади, розширити повноваження місцевих органів та перекласти на них відповідальність за раціональне використання коштів, тобто надати більшої самостійності.

Важливо розрізняти *типи децентралізації*, оскільки вони мають різні специфічні характеристики та значення. Існує три *типи децентралізації*: *політична, адміністративна і фінансова*, а також три *основні форми* (як зазначають окремі науковці) децентралізації – деконцентрація, деволюція і делегування.

Рекомендована література:

Базова: [6,7,10,11,15,16]

Допоміжна: [5,6,9,10,11,12,13,15,17,25, 29,30,31,32,33,34]

Інформаційні ресурси: [4,5,6,7,9]

ТЕМА 2. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

План

1. Історичні передумови та періодизація розвитку місцевого самоврядування в Україні.
2. Зародження елементів місцевого самоврядування на українських землях в епоху Середньовіччя.
3. Місцеве самоврядування на українських землях у складі Російської та Австрійської імперій
4. Місцеве самоврядування в Україні в роки Української Національної революції 1917-1920 рр. та за радянських часів
5. Становлення інституту місцевого самоврядування в новітній історії України

Ключові слова: місцеве самоврядування, територіальні громади, періодизація, етапи розвитку, історичні дослідження.

Місцеве самоврядування України в її сучасних територіальних вимірах пройшло складний та тривалий історичний шлях. Започатковане ще в період Київської Русі, українське місцеве самоврядування протягом століть постійно зазнавало впливу східної й західної політичних культур, зумовленого особливим геополітичним положенням нашої країни.

На сьогодні виділяючи питання розвитку місцевого самоврядування на теренах України дослідники, як правило, *виділяють історичну і конституційну модель самоврядування в Україні.*

Історична модель періодизації місцевого самоврядування в Україні :

1. зародження та розвиток вітчизняних форм місцевого самоврядування, в основі яких були рід та суверенна громада, своїми хронологічними рамками сягав часу зародження й утворення держави

східнослов'янських племен на українських землях і аж до середини XIV ст.;

2. європеїзація; який характеризувався поєднанням західноєвропейської організації самоврядування та місцевих форм самоврядування з елементами (наприклад, німецького міста Магдебург), починався з середини XIV ст. і закінчувався у першій половині XIX ст.

3. русифікація вітчизняного місцевого самоврядування на території сучасної України, більша частина якої, входила до царської Росії. Даний процес в місцевому самоврядуванні України почався десь наприкінці XVII ст., однак свого апогею він досяг у XIX ст. та на початку XX ст.;

4. спроба українізації місцевого самоврядування, початком якого слід вважати 20-ті рр. XX ст., а також який триває досі.

Деякі вчені вважають за доцільне доповнення вищенаведеної періодизації окремим п'ятим етапом – сучасне реформування місцевого самоврядування, який характеризується процесами оптимізації організації місцевого самоврядування.

Друга, *конституційна модель* передбачає виділення 6-ти етапів.

1) виникнення територіального громадського самоврядування на основі звичаєвого права в Київській Русі;

2) надання містам Магдебурзького права, спочатку Галицько-Волинській державі у XIII ст. (м. Сянок — 1339 р., м. Львів — 1356 р.), а пізніше уже литовськими та польськими королями (м. Київ — 1494 р., м. Чернігів — 1623 р.);

3) створення міських дум за часів царської Росії у 1785 р. на Лівобережній та Слобідській Україні та створення земств 1864 р.;

4) існування Рад за часів СРСР, що поєднували функції місцевих органів державної влади та функції органів місцевого самоврядування.

Самостійність та матеріально-фінансова база таких органів була відсутня, тому Ради та їх виконкоми залишалися елементами централізованого апарату управління, а тому не могли виконувати функції місцевого самоврядування;

5) відродження місцевого самоврядування в Україні з березня 1990 р. з обранням депутатів Верховної Ради УРСР та місцевих Рад народних депутатів. Цим ознаменувався новий етап у діяльності Рад. У грудні 1990 р. було прийнято Закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», який затвердив існування місцевого самоврядування на законодавчому рівні. Можна стверджувати, що це була спроба відділити місцеві ради від єдиної системи органів державної влади та перетворити їх на органи місцевого самоврядування. Розпочато процес переходу до демократичної системи управління;

6) сучасний етап розвитку місцевого самоврядування в Україні ознаменувався прийняттям Конституції України 1996 р., тобто місцеве самоврядування набуло конституційного статусу. 21 травня 1997, р. був прийнятий новий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Узагальнено періодизацію можна представити в поєднанні врахування наступних чинників: ключові історичні етапи національного державотворення, домінуючі на цих етапах тенденції формування та діяльності місцевого самоврядування. Виходячи з цього та ґрунтуючись на наведених вище підходах, місцеве самоврядування зазнало наступних етапів розвитку на теренах України та її земель:

1) додержавний період від часу виникнення племінних союзів до утворення Київської Русі (до IX ст.);

2) ранньофеодальний період (IX ст. – XIV ст.);

3) період середньовічної європеїзації (XIV ст. – XVII ст.);

4) період козацької державності (XVII ст. – XVIII ст.);

5) період імперської централізації (XVIII ст. – початок XX ст.);

6) період відновлення української державності (1917– 1920 рр.);

7) період радянської централізації (1920 – 1991 р.);

8) початковий період розбудови незалежної Української держави (1991 – 2014 рр.);

9) сучасний період розбудови незалежної Української держави (з

2014 р.).

Рекомендована література:

Базова: [6,7,8,10,11]

Допоміжна: [2,6,10,12,13,15,25,26,33,36,37,38,41,42,44]

Інформаційні ресурси: [2,4,6]

**ТЕМА 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ**

План

1. Організаційні засади функціонування місцевого самоврядування. Система місцевого самоврядування.
2. Сутність та класифікація органів місцевого самоврядування.
3. Представницькі та виконавчі органи у системі місцевого самоврядування: порядок формування та компетенція.
4. Відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Ключові слова: система місцевого самоврядування; територіальна громада; об'єднана територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, районна рада; обласна рада; селищний, міський голова; виконавчі органи рад; староста; органи самоорганізації населення; асоціації місцевого самоврядування; представницький орган місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування є поняттям складним і комплексним, воно включає в себе цілий ряд елементів. Під терміном **«система місцевого самоврядування»** розуміється сукупність форм здійснення і власне суб'єктів місцевого самоврядування через які реалізуються повноваження і функції територіальних громад.

Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр.

Районні та обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст.

Сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста.

Староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу.

Виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України та чинного законодавства створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами.

Органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста.

Представницький орган місцевого самоврядування – виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно до цього Закону можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

В системі можна розрізнити два організаційні елементи: систему місцевого самоврядування у цілому, систему самоврядування конкретного населеного пункту – села, селища, міста.

В частині 1 статті 5 Закону «Про місцеве самоврядування» зазначений вичерпний перелік суб'єктів місцевого самоврядування. Частина 2 статті 5 цього Закону визначає особливості формування системи самоврядування вже у конкретному населеному пункті – у містах з районним поділом. Це стосується районних у місті органів самоврядування. Треба мати на увазі, що район та район у місті є різними за своєю суттю адміністративно – територіальними одиницями. Відповідно, органи самоврядування і їх характеристики будуть різними.

З 2014 і по нинішній день місцеве самоврядування трансформується в рамках реформи децентралізації влади в Україні.

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

Повноваження місцевого самоврядування – це визначені Конституцією і законами України, іншими правовими актами права і обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування із здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

У загальному вигляді найважливіші питання, віднесені до відання місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, ст. 143 якої передбачає, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або

через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Деталізуються та конкретизуються повноваження місцевого самоврядування в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», в галузевому законодавстві та в інших правових актах. ***За своєю структурою повноваження місцевого самоврядування включають:***

– *власні (самоврядні) повноваження*, здійснення яких пов'язане з вирішенням питань місцевого значення, наданням громадських послуг населенню;

– *делеговані повноваження* (окремі повноваження органів виконавчої влади надані законом органам місцевого самоврядування), здійснення яких пов'язане з виконанням функцій виконавчої влади на місцях.

Територіальні громади, як первинні суб'єкти місцевого самоврядування, правомочні безпосередньо розглядати та вирішувати будь-яке питання, віднесене до самоврядних повноважень. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає ***групи повноважень місцевого самоврядування в таких сферах та галузях:*** соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; бюджету, фінансів і цін; управління комунальною власністю; житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; будівництва; освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; регулювання земельних відносин та охорони

навколишнього природного середовища; соціального захисту населення; зовнішньоекономічної діяльності; оборонної роботи; вирішення питань адміністративно-територіального устрою; забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян; відзначення державними нагородами, відзнаками Президента України та присвоєння почесних звань України.

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації. Місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади. Повноваження органів місцевого самоврядування закріплено згідно з принципом розподілу владних функцій, а саме: окремо визначається компетенція самих органів – сільських, селищних, міських рад, їх виконавчих органів, окремо посадових осіб місцевого самоврядування – сільського, селищного, міського голови. Під **обсягом повноважень** прийнято розуміти сукупну кількість прав та обов'язків конкретного суб'єкта владних повноважень, що визначають його правовий статус, ступінь компетенції та місцезнаходження в ієрархії відповідних органів. При визначенні обсягу повноважень до уваги будуть братися не тільки кількість самих компетенцій, але й кількість сфер (галузей) суспільного життя, на які вони поширюються.

Гілка міського голови побудована за принципами владної вертикалі, яка передбачає, що голова: видає розпорядження, що не є нормативно-правовими актами; призначає і звільняє керівників виконавчих органів, комунальних установ і підприємств; здійснює поточний контроль за їхньою діяльністю; визначає основні напрямки та повноваження тощо. Гілки ради та виконкому формуються через нормативне закріплення їх як вільних колегіальних органів, де рішення хоча і приймаються ними як колегіальними органами, однак до їх складу входять/можуть входити особи, які виконують відповідні службові обов'язки на громадських засадах. Рішення ухвалюються шляхом голосування через відкрите публічне обговорення. Міський голова, маючи розпорядчі та адміністративні функції, може видавати розпорядження,

які стосуються виключно процедурних питань – скликати, внести на розгляд, уповноважити, призначити, звільнити, відрядити тощо. Усі три гілки місцевого самоврядування перебувають під взаємним контролем.

В умовах впровадження воєнного стану в країні суттєво розширюються стандартні повноваження місцевого самоврядування.

У науковій літературі традиційно виділяють такі підстави **класифікації органів місцевого самоврядування** – за способом формування, за порядком прийняття рішень, за місцем та функціональним призначенням у системі місцевого самоврядування тощо. Так, за способом формування пропонують виділяти виборні та постійні органи місцевого самоврядування. За порядком прийняття рішень виділяються одноособові та колегіальні органи місцевого самоврядування. Відповідно одноособовими органами є сільські, селищні, міські голови та старости, а колегіальними – місцеві ради усіх рівнів та їх виконавчі органи. За місцем та функціональним призначенням : представницькі та виконавчі.

Рекомендована література:

Базова: [2,3,6,7,10,11,12,15,16]

Допоміжна: [5,6,9,10,11,12,13,15,17,35]

Інформаційні ресурси: [4,5,6,7,9]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.
ОСНОВИ ТЕОРІЇ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ ТА ФІНАНСОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ТЕМА 4. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ, ЇХ СУТНІСТЬ, СКЛАД І РОЛЬ В
УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

План

1. Теоретичні засади формування науки про місцеві фінанси.
2. Сутність, функції та склад місцевих фінансів.
3. Роль та значення місцевих фінансів в умовах проведення децентралізації

Ключові слова: місцеві фінанси, система місцевих фінансів, місцевий бюджет, місцеві позики, комунальний кредит, фінанси комунальних підприємств.

Місцеві фінанси – сукупність економічних відносин, які виникають у процесі формування, розподілу і використання фондів фінансових ресурсів для реалізації власних і делегованих функцій та повноважень органів місцевого самоврядування.

Дослідження вітчизняного досвіду щодо визначення місцевих фінансів дало змогу систематизувати етапи його формування.

Протягом *першого етапу* у більшості країн світу завершилося становлення місцевого самоврядування, яке законодавчо закріпилося в конституціях. Органи місцевого самоврядування наділялися правами й відповідальністю в загальній системі державного управління та відповідною фінансовою базою. У науковій літературі наприкінці XIX – початку XX ст. з'являються теоретичні розробки економічної природи і сутності місцевих

фінансів у працях найвідоміших вчених того часу.

Другий етап характеризується початком процесу інтенсивного згортання фінансової самостійності місцевих рад, що призводить до фактичного припинення наукових досліджень місцевих фінансів, та вважається, що місцеві фінанси – це явище, властиве капіталістичним країнам.

З початком *третього етапу* у вітчизняній літературі простежується факт наявності місцевих фінансів у сучасній фінансовій системі. Деякі з авторів пропонують своє визначення місцевих фінансів, часто ототожнюючи їх із такими поняттями, як регіональні фінанси, територіальні фінанси, фінанси місцевих органів влади, фінанси територіальної громади, муніципальні фінанси.

Системою місцевих фінансів є сукупність груп однотипних відносин між органами місцевого самоврядування та суб'єктами місцевого і регіонального рівня, сформованих за ознакою їх функціональної єдності, об'єднаних загальним грошовим оборотом для забезпечення всіх суб'єктів цих відносин необхідними фінансовими ресурсами для їх ефективного функціонування.

Оскільки місцеві фінанси не можна розглядати відокремлено від фінансів загалом, а місцеві фінанси є складовою фінансової системи країни, то функції фінансів і місцевих фінансів тісно пов'язані між собою.

Таким чином, доцільно виокремити такі **функції місцевих фінансів**:

– *виробничу*, яка реалізується через формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;

– *розподільчу*, що передбачає перерозподіл сформованих місцевих фінансових ресурсів для здійснення видатків місцевих бюджетів, необхідних для виконання покладених на місцеве самоврядування завдань;

– *контрольну*, яка полягає в діяльності органів місцевого самоврядування при складанні, розгляді, затвердженні і виконанні місцевих бюджетів, а також в контролі за використанням фінансових ресурсів

органами місцевого самоврядування;

– *стимулюючу*, яка полягає у створенні умов заохочення органів місцевого самоврядування у збільшенні обсягів доходів місцевих бюджетів та в ефективному використанні фінансових ресурсів;

– *регулюючу*, що забезпечує нормативне регулювання діяльності органів місцевого самоврядування при управлінні місцевими фінансами

Найбільш точно місцеві фінанси характеризують такі **складові елементи**:

– *місцеві бюджети*,

– *місцеві позики (комунальний кредит, місцевий кредит)*,

– *фінанси комунальних підприємств*.

Втілення реформи децентралізації, необхідність переформатування бюджетної політики та об'єктивне посилення ролі місцевих бюджетів вимагає теоретичного переосмислення соціально-економічної ролі та місця місцевих фінансів. У сучасних умовах місцеві фінанси виступають інструментом реалізації владних повноважень у межах певної територіальної громади та є важливою ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів населення громади у процесі економічних взаємовідносин.

Рекомендована література:

Базова: [1,6, 10,15]

Допоміжна: [4,7,8,14,16,20,21,22,29]

Інформаційні ресурси: [3,4,5,6,7,9]

ТЕМА 5. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ

План

1. Теоретичні засади фінансової політики місцевих органів влади.
2. Особливості функціонування фінансового механізму на рівні

місцевого самоврядування.

Ключові слова: фінансова політика, фінансова політика місцевих органів влади, фінансовий механізм, фінансові методи, фінансові важелі, правове та нормативне забезпечення, інформаційне забезпечення, фінансова тактика, фінансова стратегія.

В умовах розвитку процесів децентралізації особливого значення набуває вивчення особливостей проведення фінансової політики на рівні місцевого самоврядування.

Фінансова політика місцевих органів влади (місцевого самоврядування або органів місцевого самоврядування) – це цілеспрямована діяльність, що здійснюється органами місцевого самоврядування щодо формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення задоволення потреб місцевого населення, територіальних спільнот і розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

До принципів проведення фінансової політики місцевих органів влади належать: цілеспрямованості, обґрунтованості, ефективності, підзвітності, публічності, відповідальності, верифікації.

Завдання проведення фінансової політики місцевих органів влади:

- виявлення проблем, що потребують першочергового вирішення;
- систематизація цілей, що забезпечують зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування;
- розробка комплексу заходів для створення потрібного обсягу фінансових ресурсів, достатнього для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них завдань і функцій;
- формування стратегічних програм забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць;
- вибір і обґрунтування інструментів реалізації фінансової політики місцевого самоврядування в межах обраних цілей (наприклад, визначення

конкретних напрямків інвестування коштів бюджету розвитку);

- чітке розмежування міжрівневих фінансових повноважень;
- посилення громадського контролю за ефективним використанням фінансових ресурсів, оскільки надання дуже широких прав органам місцевого самоврядування.

Завдання будь-якої фінансової політики, в тому числі на рівні місцевого самоврядування, реалізуються через фінансовий механізм.

*На рівні проведення фінансової політики органами місцевого самоврядування **фінансовий механізм** можна визначити, як сукупність форм і методів створення й використання фінансових ресурсів місцевого самоврядування.*

До складу фінансового механізму входять такі взаємозалежні складові: *фінансові методи; фінансові важелі; правове та нормативне забезпечення; інформаційне забезпечення.*

Залежно від тривалості періоду і характеру завдань, що вирішуються фінансовою політикою органів місцевого самоврядування *фінансова політика на місцевому рівні поділяється на фінансову стратегію та фінансову тактику.*

Фінансова стратегія – це довготривалий курс фінансової політики, розрахований на перспективу, який передбачає вирішення широкомасштабних завдань, визначених економічною та соціальною стратегією.

Фінансова тактика спрямована на розв'язання завдань конкретного етапу розвитку суспільства за допомогою перегрупування фінансових ресурсів та зміни способів організації фінансових зв'язків.

Рекомендована література:

Базова: [1,6, 10,15]

Допоміжна: [1,4,7,8,14,16,20,21,22,24,28,32,39,41,42,44]

Інформаційні ресурси: [3,4,5,6,7,9]

ТЕМА 6. МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОГО БАЗИСУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

План

1. Фінансові ресурси місцевого самоврядування.
2. Місцеві бюджети як визначальна ланка місцевих фінансів.
3. Формування доходів та планування, фінансування і виконання видатків місцевих бюджетів.
4. Бюджетний процес на місцевому рівні.

Ключові слова: місцевий бюджет, бюджетна класифікація, доходи місцевого бюджету, видатки місцевого бюджету, власні доходи, закріплені доходи, регульовані доходи, програмно-цільовий метод у бюджетному процесі, бюджетне запозичення, бюджетний період, бюджетна програма, бюджетний процес, бюджетний цикл, кошторис, проект бюджету, розпис бюджету, фінансування бюджету, бюджетний запит, бюджетний розпис, міжбюджетні трансферти.

Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування є виразником місцевих фінансів, а суб'єктами відносин, в процесі яких вони формуються, розподіляються та використовуються, є територіальна громада та органи місцевого самоврядування, які діють від її імені, державні органи влади, юридичні та фізичні особи.

До складу **фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування** належать: доходи місцевих бюджетів (складовою яких в умовах децентралізації фінансових ресурсів, окрім іншого, стали передані з державного бюджету плати за надання інших адміністративних послуг та державне мито, податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки); кошти цільових фондів, фінансові ресурси підприємств комунальної власності, благодійні, спонсорські внески, пожертвування, інші

ресурси згідно з діючим законодавством.

Фінансовою базою місцевого самоврядування виступають місцеві бюджети. Обсяг фінансових ресурсів, акумульованих цими бюджетами, напряму впливає на те наскільки ефективно місцеві органи влади будуть виконувати покладені на них повноваження.

Місцеві бюджети перетворилися на основне джерело фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них функцій відповідно до чинного в державі розподілу повноважень між рівнями і гілками влади.

Місцевий бюджет – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування.

Економічна сутність місцевих бюджетів доцільно розглядати через призму функцій, які вони виконують. До них належать: *розподільча, регулююча, контрольна, фіскальна, фінансового забезпечення місцевого самоврядування.*

Згідно з Бюджетним кодексом України та закріпленими Конституцією України нормами *до місцевих бюджетів віднесено:*

- обласні бюджети, бюджет АРК, бюджети міст Києва та Севастополя (з огляду на особливості їхнього правового та економічного статусу);
- районні бюджети;
- бюджети територіальних громад (бюджети міст, сільські, селищні та районів у містах).

Місцеві бюджети містять такі елементи:

- I – загальний і спеціальний фонди;
- II – доходи бюджетів, які складаються з певних розділів (груп);
- III – власні, закріплені та регульовані доходи;
- IV – поточний бюджет і бюджет розвитку;
- V – доходи, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних

трансфертів;

VI – доходи загального і спеціального фондів місцевих бюджетів, що нараховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів

Доходи місцевих бюджетів формуються з різних джерел, причому порядок їхнього формування залежно від джерела регулюється різними законодавчими актами, але суть формування цих різних джерел одна – податкові чи неподаткові надходження від підприємств усіх форм власності та від населення, які об'єднуються у фінансові ресурси і зосереджуються в місцевому бюджеті.

Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Згідно зі статтею 9 Бюджетного кодексу України доходи місцевого бюджету класифікуються за такими розділами: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти.

Податкові надходження становлять понад 2/3 усіх надходжень бюджету.

За способом формування доходи місцевих бюджетів поділяються на: власні, закріплені та регульовані доходи.

Власні доходи забезпечують принцип самостійності бюджетів усіх рівнів, включно з і державним бюджетом України.

Власні доходи – це доходи, що формуються на території, підвідомчій відповідному місцевому органу влади згідно з його рішеннями. Такі доходи повною мірою надходять до місцевих бюджетів.

До власних доходів належать: місцеві податки і збори, платежі, що їх устанавлюють місцеві органи влади; доходи комунальних підприємств; доходи від майна, що належить місцевій владі, та ін. Частка власних доходів місцевих бюджетів в Україні є вкрай незначною і тому принцип самостійності цих бюджетів залишається поки що декларованим.

Закріплені доходи – це доходи, які закріплюють за певним бюджетом.

Закріплені доходи також є основою самостійності місцевих бюджетів. За своєю природою – це загальнодержавні податки, збори або доходи, які традиційно формують дохідну частину місцевих бюджетів. Фактично закріплені доходи щорічно відображаються у Законі України «Про Державний бюджет України на поточний рік».

Регульовані доходи – це доходи, що розподіляються між різними рівнями бюджетної системи. Уточнення переліку регульованих доходів місцевих бюджетів здійснюється в процесі ухвалення щорічних законів про Державний бюджет України.

Видатки місцевих бюджетів відображають ступінь децентралізації влади, адже характеризують обсяги задоволення потреб населення певного адміністративно-територіального утворення, пріоритети його соціально-економічного розвитку.

Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, що виникають завдяки фінансуванню власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

Групування видатків місцевих бюджетів можна здійснювати за різними ознаками. У бюджетній практиці виділяють *функціональну, економічну, відомчу, програмну класифікацію*.

Функціональна класифікація видатків групує видатки бюджету за функціями, які виконує держава. До них належать витрати на освіту, житлово-комунальні послуги, оборону, соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, місцеве самоврядування, бізнес тощо.

За економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні та видатки розвитку.

Поточні видатки – витрати бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів, яка діє на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення та інших доходів, що не належать до видатків розвитку.

Видатки розвитку – витрати бюджетів на фінансування інвестиційної

та інноваційної діяльності, як-от фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, фінансування структурної перебудови національної економіки, субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

Програмна класифікація видатків використовується, коли мова йде про програмно-цільовий метод у бюджетному процесі.

Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. Метою запровадження ПЦМ є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання.

Стадіями виконання місцевого бюджету за видатками є:

- 1) установлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі та в межах затвердженого розпису бюджету;
- 2) затвердження кошторисів, паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі), а також порядків використання бюджетних коштів;
- 3) взяття бюджетних зобов'язань;
- 4) отримання товарів, робіт, послуг;
- 5) здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань;
- 6) використання товарів, робіт, послуг для виконання заходів бюджетних програм;
- 7) повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету).

Місцеві бюджети є складовою частиною бюджетної системи, то **бюджетний процес на місцевому рівні** – це бюджетні правовідносини щодо формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій і повноважень відповідно органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюджетний цикл – період управління бюджетом на 1 рік.

Етапи бюджетного процесу на місцевому рівні умовно можна поділити на п'ять етапів. На 1 етапі відбувається складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету); на 2 етапі – складання проекту бюджету; на 3 етапі – розгляд та прийняття Закону «Про Державний бюджет України» (рішень про місцеві бюджети); на 4 етапі – виконання бюджету, внесення змін до Закону «Про Державний бюджет України» (рішень про місцеві бюджети); на 5 етапі – підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття відповідного рішення. На всіх етапах бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль і аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів.

До **учасники бюджетного процесу** на місцевому рівні належать органи, установи та посадові особи, наділені відповідними правами й обов'язками щодо бюджету. Їх поділяють залежно від функцій, які вони виконують у бюджетному процесі. До *органів, які визначають основні напрями бюджетної політики на місцевому рівні*, відносять Верховну Раду АРК та ради відповідного рівня – обласну, районну, міську (районну в містах), селищну та сільську. *Оперативне управління бюджетним процесом на місцевому рівні* забезпечують: Рада Міністрів АРК, обласні, районні державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування й територіальні управління Міністерства фінансів, Державної аудиторської служби, Державної податкової служби та Державної казначейської служби України.

Рекомендована література:

Базова: [1,2,3,4,5,6,9,15]

Допоміжна: [4,7,8,9,14,16,19,20,21,22,23,26,28,39,40,43]

Інформаційні ресурси: [3,4,5,6,7,9]

ТЕМА 7. ЦІЛЬОВІ ФОНДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

План

1. Теоретичні засади функціонування цільових фондів
2. Основні засади формування доходів цільових фондів
3. Напрямки використання коштів цільових фондів

Ключові слова: цільові фонди, кошти цільового фонду, дохідна частина цільового фонду, видаткова частина цільового фонду, розпорядник коштів цільового фонду.

Одним із джерел формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування є цільові фонди грошових ресурсів. Органи місцевого самоврядування можуть утворювати цільові фонди, які є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету.

Зазвичай **цільові фонди** нагромаджуються на окремих рахунках у банківських установах і використовуються для фінансування конкретних цільових програм і заходів, які здійснює місцеве самоврядування. Процес створення та функціонування вказаних фондів відбувається на підставі нормативних актів, що приймаються органами місцевого самоврядування і регламентують діяльність фондів.

Дохідна частина цільового фонду місцевої ради формується за рахунок таких джерел:

- доходів, одержаних за рахунок здійснення організованих міською радою заходів щодо розв'язання економічних і соціальних проблем;
- добровільних внесків громадян, суб'єктів господарювання, установ та організацій;
- добровільних внесків фізичних та юридичних осіб за відкриття торгових точок;
- коштів, виділених підприємствами, об'єднаннями, організаціями,

установами, іншими суб'єктами господарювання на видатки для соціального розвитку міста, житлових масивів та спільного утримання прилеглої до них території;

- коштів фізичних та юридичних осіб, що здійснюють будівництво об'єктів, для пайової участі в створенні і розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури;

- залучених на добровільній основі коштів населення за рішенням зборів громадян за місцем проживання (самооподаткування);

- коштів, які надійшли від рекламодавця за тимчасове використання місць для розміщення об'єктів зовнішньої реклами;

- сплати реєстраційного внеску за участь в конкурсах та аукціонах з продажу земельних ділянок чи об'єктів нерухомості;

- благодійних внесків на будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт об'єктів територіальної громади міста;

- грантів або дарунків, одержаних на конкретну мету;

- інших надходжень, визначених відповідно до рішень міської ради та інших нормативно-правових актів.

Використання коштів цільового фонду міської ради проводиться в межах коштів, які надійшли до цільового фонду з урахуванням залишку коштів на початок року.

Планування та використання коштів цільового фонду здійснюється за рішенням місцевої ради на підставі єдиного кошторису доходів та видатків.

Зміни до кошторису та додаткове виділення коштів з цільового фонду проводяться аналогічно порядку внесення змін до бюджету міської ради, тобто відповідно до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Кошти цільового фонду можуть використовуватися на фінансування:

- заходів, затверджених програмами місцевої ради;

- соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці;

– придбання обладнання, ремонту та утримання в належному стані об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури території;

– будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів, що належать до комунальної власності селищної ради, розробки схем та архітектурних рішень, проведення наукових, науково-пошукових і проектних робіт;

– придбання та модернізації основних засобів комунальних підприємств, освітніх та закладів культури;

– здійснення заходів щодо розвитку житлово-комунального господарства;

– благоустрою міста;

– заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, охорони водойм, озеленення, створення місць відпочинку громадян;

– розвитку інженерно-транспортної соціальної інфраструктури міста;

– культурно-масових, спортивних та оздоровчих заходів;

– здійснення заходів щодо забезпечення соціального захисту громадян та сімей, які опинились у скрутних життєвих обставинах, у тому числі надання матеріальної допомоги для оплати лікування, придбання ліків, донорських компонентів, протезно-ортопедичних засобів тощо; розв'язання інших соціально-побутових питань, ремонту житла; придбання одягу та взуття дітям-сиротам, дітям, що перебувають під опікою, дітям з малозабезпечених сімей, людям похилого віку, інвалідам; проведення святкових заходів за рішеннями місцевої ради;

– забезпечення розвитку об'єктів соціальної сфери (зміцнення матеріально-технічної бази установ та організацій освіти, культури, фізкультури і спорту тощо);

– здійснення заходів щодо ліквідації аварійних та надзвичайних ситуацій;

– створення місць відпочинку для населення в паркових зонах населених пунктів селищної ради та утримання, експлуатація, капітальний

ремонт цих об'єктів;

- придбання та будівництва житла для соціально незахищених категорій громадян;

- проведення заходів, пов'язаних з відзначенням державних, професійних свят, пам'ятних дат, ювілеїв та пам'ятних дат підприємств, установ, організацій, окремих громадян (придбання пам'ятних адресів, грамот, вітальних листівок, квітів, подарунків, преміювання тощо), інших святкувань, у тому числі нагородження спеціалістів і працівників місцевого господарства та бюджетної сфери.

- проведення культурно-мистецьких, фізкультурно-спортивних, оздоровчих заходів.

- витрат, пов'язаних з діяльністю щодо забезпечення становлення і розвитку місцевого самоврядування, участі у проектах і програмах під егідою міжнародних організацій;

- сприяння впровадженню суб'єктами господарювання новітніх технологій (в т.ч. у сфері виробництва, планування розвитку території селищної ради, комунального господарства, енергозбереження, соціальної роботи тощо);

- розробок і реалізації інвестиційних проектів та програм.

- представницьких заходів;

- інших заходів, якщо на виконання таких заходів передбачено кошти на програми місцевої ради на поточний рік.

Невикористані кошти цільового фонду протягом поточного року вилученню не підлягають і є джерелом фінансування наступного періоду. Відповідно до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів цільовий фонд місцевої ради враховується у місцевому бюджеті.

Головним розпорядником коштів цільового фонду є місцева рада. Контроль за правильністю і повнотою надходження та використання коштів цільового фонду місцевої ради здійснюється постійною комісією з питань бюджету, а також фінансово-економічним відділом міської ради та іншими

державними контрольними органами в межах їх компетенції.

Рекомендована література:

Базова: [1,6, 10,15]

Допоміжна: [4,7,8,14,16,20,21,22]

Інформаційні ресурси: [3,4,5,6,7,9]

ТЕМА 8. ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ ТА БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

План

1. Фінансове вирівнювання, його необхідність та принципи здійснення.
2. Бюджетне регулювання, його цілі та методи
3. Основні засади організації міжбюджетних відносин

Ключові слова: фінансове вирівнювання, бюджетне регулювання, бюджетна децентралізація, бюджетний устрій, бюджетний унітаризм, бюджетний федералізм, трансферти, фінансова автономія місцевого самоврядування, міжбюджетні відносини.

Фінансове вирівнювання можна тлумачити як систему інструментів та заходів щодо усунення дисбалансів шляхом перерозподілу фінансових ресурсів по вертикалі бюджетної системи й по горизонталі між територіальними одиницями. **Фінансове вирівнювання** – це приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною та функціональною класифікацією) із гарантованим державою мінімальним рівнем соціальних послуг на душу населення, ліквідація суттєвих диспропорцій у здійсненні видатків у розрізі окремих територій.

Метою фінансового вирівнювання є забезпечити виконання

кількісних параметрів державних соціальних гарантій, публічних послуг.

Головними складовими системи фінансового вирівнювання є: вирівнювання доходів місцевих бюджетів, вирівнювання бюджетних видатків.

Причини здійснення фінансового вирівнювання: 1) вертикальний фіскальний дисбаланс, який означає недостатність фінансових ресурсів певного рівня влади для забезпечення суспільних послуг у межах його видаткових повноважень. Він обумовлений існуванням у будь-якій моделі бюджетної системи відмінностей у функціях різних рівнів влади; 2) горизонтальний фіскальний дисбаланс, що являє собою невідповідність між обсягами фінансових ресурсів територіальних одиниць, що мають однакові обсяги покладених на них завдань.

Основними принципами фінансового вирівнювання є: – урахування об'єктивних розбіжностей в економічному та соціальному розвитку територій, особливостей їхнього місцезнаходження, природо-кліматичних, екологічних та інших умов – визначення критеріїв і переліку депресивних територій, які потребують додаткових фінансових ресурсів; – вирівнювання доходів місцевих бюджетів як необхідної умови створення рівних можливостей для функціонування всіх територіальних громад, тобто для здійснення ними однакових видатків; – визначення ступеня вирівнювання доходів з метою з'ясування зацікавленості органів місцевого самоврядування у зростанні дохідних джерел; – вирівнювання видатків бюджетів органів місцевого самоврядування для забезпечення надання суспільних послуг на єдиному рівні, гарантованому законами України.

Бюджетне регулювання – це система перерозподільних процесів у межах бюджетної системи через: надання коштів територіям, які потребують фінансової допомоги у формі відрахування від загальнодержавних доходів, дотацій та субвенцій; вилучення коштів у територій, які відносно фінансово забезпечені, у формі передачі коштів із відповідних бюджетів до державного бюджету.

Розрізняють *вертикальне і горизонтальне бюджетне регулювання*.

Метою вертикального бюджетного регулювання є забезпечення доходів бюджетів різних рівнів відповідно до чинного порядку розмежування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, яка досягається шляхом розподілу видатків між державним та місцевими бюджетами і надання їм доходів, достатніх для фінансування визначених видатків.

Метою горизонтального бюджетного регулювання є усунення розбіжності в рівнях бюджетної забезпеченості у розрізі бюджетів місцевого самоврядування (міських, селищних, сільських), тобто горизонтальне бюджетне регулювання зводиться до фінансового вирівнювання бюджетів у територіальному розрізі, яке здійснюється лише в межах бюджетів територіальних громад, окремо серед міських, селищних та сільських бюджетів.

Традиційно у вітчизняній бюджетній практиці використовуються наступні два *методи бюджетного регулювання* : *метод відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків і доходів*, які надходять до місцевих бюджетів (такі доходи одержали назву регулюючих); *надання фінансової допомоги бюджетам в обсязі певної визначеної суми* (у вигляді бюджетних трансфертів). Звідси, *міжбюджетні трансферти* – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжбюджетні відносини – це, по-перше, (з позиції сукупності економічних відносин) грошові розподільні відносини, що виникають між органами влади різних ланок і зумовлені необхідністю максимально ефективного забезпечення рівних можливостей реалізації на всій території країни, встановлених Конституцією України соціальних гарантій, фінансування яких повинне здійснюватися за рахунок місцевих бюджетів з урахуванням їх географічних, природно-кліматичних і соціально-економічних особливостей; по-друге (з позиції механізму реалізації), міжбюджетні відносини охоплюють взаємовідносини між різними ланками

влади з приводу розмежування витратних повноважень і відповідальності між органами влади і управління різних рівнів, з приводу розмежування податкових повноважень і дохідних джерел між органами влади та управління різних рівнів і бюджетного вирівнювання та розподілу фінансової допомоги.

Рекомендована література:

Базова: [1,2,3,4,5,6,9,15]

Допоміжна: [1,3,4,7,8,14,16,23,26,27]

Інформаційні ресурси: [3,4,5,6,7,9]

ТЕМА 9. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ І ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

План

1. Загальні засади управління місцевими фінансами.
2. Фінансовий контроль на місцевому рівні.
3. Казначейська система обслуговування місцевих бюджетів

Ключові слова: управління місцевими фінансами, аудит, фінансовий контроль, стратегічне управління, тактичне управління, місцевий бюджетний контроль, фінансовий контроль на рівні місцевого самоврядування, Державна казначейська служба України.

Управління місцевими фінансами – це цілеспрямований вплив місцевих фінансових органів на процес формування і використання фондів місцевих фінансових ресурсів відповідно до визначених цілей

Управління у сфері місцевих фінансів здійснюється відповідно до принципів місцевого самоврядування в Україні: народовладдя, законність,

гласність, колегіальність, поєднання місцевих і державних інтересів, виборність, правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність.

Суб'єктами управління у сфері місцевих фінансів є територіальна громада й органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські ради, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, сільські, селищні, міські голови, районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Об'єктами управління місцевими фінансами є фінансові відносини, пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів на місцевому рівні.

Управлінська діяльність у фінансовій сфері передбачає виконання таких функціональних елементів:

– *фінансового планування* – специфічна сфера управління, сферою його застосування є створення, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів на всіх етапах – від виробництва до споживання ВВП;

– *оперативного фінансового регулювання* – функції управління, яка забезпечує функціонування керованих процесів в межах параметрів, наданих планом, передбачає маневрування фінансовими ресурсами, та відповідної своєчасної тактичної реорганізації фінансових відносин з метою нейтралізації впливу різноманітних чинників при виконанні фінансових планів територій і забезпечення максимального управлінського ефекту за мінімальних витрат;

– *фінансового контролю* – системи нагляду, яка полягає у зіставленні фактичних результатів із запланованими і виявленні на цій основі резервів з метою оцінки правильності прийняття управлінських рішень, виявлення ухилянь від їхніх вимог.

Розрізняють *стратегічне* і *оперативне* управління місцевими фінансами.

Основні завдання фінансового управління:

– забезпечення реалізації державної бюджетної політики на відповідній

території;

- складання розрахунків до проекту міського бюджету і подання їх на розгляд виконавчого комітету;

- підготовка пропозицій щодо фінансового забезпечення заходів соціально-економічного розвитку міста;

- розроблення пропозицій з удосконалення методів фінансового і бюджетного планування та фінансування витрат;

- здійснення контролю за дотриманням підприємствами, установами та організаціями законодавства щодо використання ними бюджетних коштів та коштів цільових фондів, утворених радою;

- здійснення загальної організації та управління виконанням міського бюджету, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету

Інструментами управління місцевими фінансами є: місцеві податки, важелі, стимули, пільги, санкції та інші складові фінансового механізму. Серед інноваційних інструментів управління фінансами першочергово доцільно відзначити: фінансовий контролінг, ефективне планування й бюджетування, систематичну фінансову діагностику, застосування законодавчо-врегульованих процедур банкрутства.

До однієї з значимих управлінських функцій належить функція контролю. Систематичний цілеспрямований контроль є необхідною умовою виявлення причин негативних явищ, в тому числі у сфері місцевого самоврядування, та усунення недоліків у діяльності об'єктів управління. Серед видів контролю одне з провідних місць належить фінансовому контролю.

Фінансовий контроль на місцевому рівні – це діяльність суб'єктів контролю, спрямована на попередження та своєчасне виявлення фактів незаконних та неефективних дій у сфері місцевих фінансів і передбачає оперативне прийняття управлінських заходів з виправлення виявлених недоліків, компенсацію заподіяної шкоди та застосування санкцій до винних

осіб. *Об'єктами фінансового контролю на місцевому рівні є* місцеві бюджети, цільові фонди місцевого самоврядування, місцеві запозичення, комунальне майно та земля, а також фінансова діяльність учасників бюджетного процесу на місцевому рівні та підприємств комунальної власності. *Суб'єктами фінансового контролю на місцевому рівні* виступають органи державного управління, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані структурні підрозділи галузевих міністерств, відомств і державних комітетів, фінансові та бухгалтерські служби установ, підприємств і організацій комунальної власності, а також громадяни та громадські об'єднання, які наділені контрольними повноваженнями щодо об'єктів фінансового контролю.

Контроль у галузі управління місцевими фінансами складається з таких напрямів: контроль за надходженням коштів до місцевих бюджетів; контроль за витрачанням коштів місцевих бюджетів; контроль за формуванням коштів інших місцевих фондів; контроль у сфері міжбюджетних відносин та трансфертів; контроль за ефективністю надання та законністю використання податкових пільг.

Основними завданнями фінансового контролю на місцевому рівні є:

- забезпечення дотримання чинного фінансового, податкового й бюджетного законодавства з метою гарантування правильності формування і використання фінансових ресурсів території;
- контроль за правильністю ведення бухгалтерського обліку й звітності;
- перевірка ефективності і цільового використання бюджетних коштів та коштів позабюджетних фондів;
- дотримання й поліпшення фінансової і податкової дисципліни;
- виявлення резервів росту фінансових ресурсів, дохідної бази бюджетів різних рівнів;
- контроль за формуванням і розподілом цільових бюджетних фондів фінансової підтримки регіонів та ефективності використання державної й комунальної власності;

– виявлення фінансових правопорушень.

Класифікують фінансовий контроль органів місцевого самоврядування за такими критеріями:

– регламент здійснення – обов’язковий (зовнішній), ініціативний (внутрішній);

– час проведення – попередній, поточний (оперативний) і наступний;

– об’єкт контролю – місцеві бюджети, цільові фонди місцевого самоврядування, місцеві позики, комунальне майно, фінансова діяльність учасників бюджетного процесу;

– суб’єкт контролю – територіальна громада, органи самоорганізації населення, тобто виборні органи у складі депутатів, виконавчі органи місцевих рад, органи місцевого самоврядування, органи державного управління, структурні підрозділи галузевих міністерств, фінансові служби підприємств комунальної власності.

Одним із різновидів фінансового контролю є *бюджетний контроль*, що здійснюється в бюджетному процесі та направлений на встановлення законності, достовірності, економічної ефективності діяльності учасників бюджетного процесу. За своєю сутністю **бюджетний контроль** являє собою систему заходів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення законності дій учасників бюджетного процесу під час складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджетів і звітування про їх виконання з використанням специфічних форм і методів їх організації.

Суб’єктами бюджетного контролю є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації державної та комунальної форми власності, їх посадові особи. *Об’єктом бюджетного контролю на місцевому рівні* виступають відповідні місцеві бюджети та бюджетна діяльність.

Функції органів Державної казначейської служби України як учасника бюджетного процесу на місцевому рівні:

1) функції «бухгалтера», в основі яких лежить діяльність щодо відкриття бюджетних рахунків, їх обслуговування, ведення обліку та складання звітності у процесі виконання місцевих бюджетів;

2) функції «касира», що пов'язані із зарахуванням, зберіганням та витрачанням коштів місцевих бюджетів;

3) функції «контролера», що полягають у здійсненні контролю в процесі виконання місцевих бюджетів;

4) функції «менеджера» бюджетних ресурсів.

Особливості реалізації повноважень Казначейством України в умовах запровадження воєнного стану в Україні визначені *«Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»*, який затверджено Постановою КМУ №590 від 09.06.2021 р., в якій з початком повномасштабного вторгнення було внесено численні зміни. Механізм казначейського обслуговування бюджетів за доходами в умовах воєнного стану не зазнав суттєвих змін. Натомість обслуговування бюджетів за видатками органами Казначейства України зазнало змін фактично на усіх етапах.

Рекомендована література:

Базова: [1,2,3,4,5,6,9,13,14,15]

Допоміжна: [1,3,4,7,8,14,16,18,20,21,22,24,36,39]

Інформаційні ресурси: [1,2,3,4,5,6,7,8,9]

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Бондарук Т. Г. Луніна І. О. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304с.
2. Бондарук Т. Г. Фіскальна політика в умовах воєнного стану як фактор економічного розвитку територій. *Ефективна економіка*. 2022. №12. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/872/881>
3. Бюджетна система : підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
4. Бюджетна система: підручник. І. В. Алексеєв, Н. Б. Ярошевич, І. Ю. Кондрат, М. В. Ливдар. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. 400 с.
5. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
6. Волкова В. В., Волкова Н. І. Місцеві фінанси : навч. посіб. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. 105 с.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовт. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
8. Історія та теорія місцевого самоврядування : навч. посіб. О. М. Руденко І. В. Козюра, Н. В. Ткаленко, В. Г. Маргасова. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 226 с.
9. Качула С. В., Павлова Г. Є, Лисяк Л. В., Добровольська О. В., Катан Л. І. Бюджетна система (у схемах та таблицях):України: навч. посіб. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
10. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996.) Редакція від 15.04.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
11. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. Київ. 2017. 110 с.

12. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 91.

13. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. No 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>

14. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. No 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

Допоміжна

1. Алад'єва , С., Жмайлов , В. Щодо ролі фінансових ресурсів у сфері управління на рівні місцевих бюджетів. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. January 20, 2023; Amsterdam, Netherlands. pp. 30–32. URL: Retrieved from <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/675>

2. Баско А.В. Історичні та адміністративно-правові умови виникнення місцевого самоврядування на ранніх етапах становлення української державності. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). с. 119-129

3. Беновська Л. Фінансове вирівнювання в контексті реформи децентралізації влади: проблеми та перспективи. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2. С. 85-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2019_2_9

4. Бондарук Т. Г. Місцеві фінанси : навч. посіб. Київ : ДП «Інформ. аналіт. агенство», 2013. 529 с.

5. Бондарук Т. Г. Точки зростання та їх роль в забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*. Випуск # 28. 2021. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/532>

6. Бондарук Т. Г., Луніна І. О. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26-44.

7. Бондарук Т. Г., Момотюк Л. Є., Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент: навч. посіб. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2017. 890 с.

8. Бондарук Т. Г. Бондарук І. С., Дубина М. В. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2019. № 2. С. 62-74.

9. Бондарук Т. Г. Проблеми та перспективи оцінки фіскального простору місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2020. № 1(61). С. 55-64.

10. Децентралізація в Україні: . URL: <https://decentralization.gov.ua>

11. Кравців В., Сторонянська І. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с.

12. Марченко В. Системи місцевого самоврядування в контексті проведення реформи децентралізації влади в Україні. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol.2, No. 2, 2023, pp. 8-17. URL: View of Local self-government systems in the context of the reform of power decentralization in Ukraine (isg-journal.com)

13. Мостовенко О. О., Зінченко М. М. Децентралізація та місцеве самоврядування. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2021. № 47 (2). С. 64–71.

14. Ніколаєва О. М., Маглаперідзе А. С. Місцеві фінанси : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 354 с.

15. Основи публічного управління та антикорупційна діяльність: навч. посіб. Є.Г. Карташов, А.П. Миколаєць, А.В. Антонов, І.О. Драган, Н.В. Дацій, Ю.В. Шпак; за ред. Є.Г. Карташова, А.П. Миколайця. Київ: Освіта України,

2020. 304 с.

16. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Асоціація міст України. Київ. ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

17. Польова О. Децентралізація у забезпеченні стійкого економічного та соціального розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. (37). URL:<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-53>.

18. Русін В. Особливості функціонування органів Державної казначейської служби України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-68>.

19. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/revenue/#1>

20. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S., Dubyna M. V. Financial sustainability as a factor of forming fiscal space of local budgets. *Economies' Horizons*. 2020. № 2(13). С. 4–16.

21. Bondaruk T.H., Momotiuk L.Ye., Bondaruk O.S. Budget Security as Factor of Economic Development of the State. *Statistics of Ukraine*. 2020. № 2-3. Pp. 40-47.

22. Osaulenko O., Bondaruk T., Momotiuk L. Ukraine's State Regulation of the Economic Development of Territories in the Context of Budgetary Decentralisation. *Statistics in transition new series*, September 2020. Vol. 21. № 3. Pp. 129-148. DOI 10.21307/stattrans-2020-048. (Scopus).

23. Бондарук Т. Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2015. № 1. С. 51-56. URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/83/81>

24. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Бондарук О. С. Переваги, позитивні наслідки та ризики бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 3. С. 38-47. URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/65/64>

25. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А., Дубина М. В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації в контексті реформ державного управління в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 2(55). С. 7-18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1052>

26. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А. Оцінка стану децентралізації місцевих бюджетів України. *Економіка України*. 2018. № 7(680). С. 59-75. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_18_07_059_uk.pdf

27. Бондарук Т.Г., Бондарук І. С., Вінницька О. А. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. № 3. С. 83-95. URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/151/148>

28. Бондарук Т. Г. Реформування місцевого оподаткування в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. №6. С. 213-221. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998>

29. Бондарук Т. Г. Щодо визначення місцевого самоврядування. *Економіст*. 2006. №6. С. 44-46.

30. Бондарук Т. Г. Місцеві позики як джерело фінансового забезпечення місцевого самоврядування. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2014. № 4 (44). С. 3-10. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/2876>

31. Бондарук Т. Г. Обґрунтування стратегії управління фінансами місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 11. С. 63-72

32. Бондарук Т. Г. Регуляторна політика держави в фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Економіка»*. 2006. № 20. С. 43-47.

33. Бондарук Т. Г. Дослідження наукових основ функціонування місцевого самоврядування в економічній системі країни: історія і сучасність. *Економіка і управління*. 2007. № 2. С. 88-96

34. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в умовах адміністративно-територіальної реформи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. Вип. 3 (69). С. 80-84.

35. Бондарук Т. Г. Організація управління місцевими фінансами в контексті світового досвіду. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 7(121). С. 222-231. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998;mhttps://www.web>

[ofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000293666200027](https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000293666200027)

36. Bondaruk T., Melnychuk N., Bondaruk I. Instability and its government regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. №2. Pp. 32-40. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000439864300005>

37. Bondaruk T., Medynska T., Nikonenko U., Melnychuk I., Loboda N. Fiscal policy as a guarantee of sustainable development under military conditions. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. 2023 Vol. 18. № 4. Pp. 1097-1102. URL: <https://doi.org/10.18280/ijmdp.180412>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998>

38. Бондарук Т.Г. Проблеми та перспективи оцінки фіскального простору місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2020. № 1(61). С. 55-64.

39. Bondaruk T. G., Bondaruk I. S. State regulation of financial support of municipal authority under decentralisation conditions. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 4 (13). Ч. 1. С. 16-21. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000425646800002>

40. Bondaruk T., Melnychuk N., Bondaruk I. Instability and its government regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. №2. Pp. 32-40. URL

41. Бондарук Т. Г. Фіскальна політика в умовах воєнного стану як фактор економічного розвитку територій. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/872>

42. Bondaruk T. Fiscal space of local budgets and economic growth. *Polish journal of science*. 2021. Vol. 2. №45. Pp. 34-38. URL: <https://www.calameo.com/read/00598514203a5ee75144f>

43. Бондарук Т.Г. Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/532>

44. Бондарук Т. Г. Фіскальна політика України як чинник сталого розвитку територій в умовах воєнного стану. *Економічні горизонти*. 2023. № 3(25). С. 57-67. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/286686>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Державної аудиторської служби України. URL: <https://dasu.gov.ua/>
2. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>
3. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. URL: <http://budget.rada.gov.ua/>.
5. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/>.
6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>.
7. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <http://www.minregion.gov.ua>.
8. Офіційний веб-сайт Рахункової палати. URL: <http://rp.gov.ua/home/>
9. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.